

Arû ve Marshall Taksonomisinde Elazığ'ın Yeri

Emrah Şıkoğlu¹

Özet

Yerleşmelerin morfolojik olarak sınıflandırılması oldukça karmaşık ve tartışmalı bir iş olmasına rağmen geçmişten günümüze birçok bilim insanı tarafından sınıflandırma adına çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin her biri, sınıflandırmayı yapan kişiye göre farklı odak noktalarını temel alan değerlendirmelerden oluşur. Örneğin *Unwin (1920)* morfolojik olarak düzenli ve düzensiz yapıları odaklanırken, *Lynch (1981)* kentlerin morfolojik yapısını zaman içinde yaptığı çalışmalarla çok daha fazla ayrıntılandırmıştır (Yıldız, Uydu, Çizgisel, Gridler ve türleri vb). *Moholy-Nagy (1968)* bu yapıları geometrik biçimlerle izah etmeye çalışmış, *Satoh (1998)* daha karmaşık olan yapılar veya amorf yapılar üzerinden değerlendirmeler yapmış, *Frey (1999)* ise daha çok yukarıda bahsi geçen isimlerin çalışmalarından esinlenerek her birinden farklı bir örnekle harmanlayarak kendi fikirlerini ortaya koymuştur. Yukarıda bahsi geçen girişimler dışında kentsel dokuları sınıflandırmaya çalışan *Kemal Ahmet ARÛ* ve *Stephen Marshall*, bunu farklı bir yaklaşımla değerlendiren önemli çalışmalara imza atmışlardır. Çalışmada Elazığ şehri yerleşim alanının, Arû ve Marshall taksonomisine göre morfolojik sınıflandırılma yapılması hedeflenmiştir. Arû örneklem olarak seçtiği Türkiye'deki bazı şehirlerin biçimsel yapılarını yani tip ve doku analizlerini yapmıştır. Bu çalışmada Arû doku tiplerini kendi içinde sekiz gruba ayırmıştır. Bu ayrımı yaparken iklimin, doğal yapının ve kentsel fonksiyonların etkili olduğu doku tiplerini bir araya toplamıştır. Çok sayıda etkenin oluşturduğu doku tiplerinin sınıflandırılmasını ise örneklem olarak aldığı kentlerin bütününe değil, sadece bu kentlerdeki organik yapıların biçimleri üzerinden değerlendirmiştir. Bu kapsamda önce Elazığ'ın organik yapı olarak adlandırılan ilk kuruluş nüve veya nüvelerinin tespit edilmesi, tespiti yapılan mekânların Arû'nün sınıflandırmalarından hangisi içinde yer aldığı belirlenecektir. Marshall ise kentlerin sokak örüntülerini daha iyi tanımlayabilmek için dört temel tipoloji (ABCD) geliştirmiştir. Bu tipolojiyi yerleşmelerin farklı büyüme aşamalarındaki desenleri göz önüne alarak merkezden dış mahallelere doğru uzanırca bir düzlem üzerinde tanıtmıştır. A-tipi, şehirlerin ilk kurulduğu çekirdek bölgelerin tipik örneğidir. Bu tipe özellikle eğer varsa geçmişte surlarla çevrili bölgelerdeki mekânlarda rastlanır. B tipi, planlı uzantıların veya yeni kurulan yerleşmelerin tipik bir örneğidir. C-tipi, belki de bir yerleşimdeki çeşitli konumlarda bulunabilen en genel tiptir. Son olarak D-tipi, modern hiyerarşik yerleşmelerin tipik bir örneğidir ve genellikle dağıtım yollarının eğrisel yerleşimleri ile ilişkilendirilir. Ayrıca bu yollar döngü veya dallanma desenleri oluşturur. Elazığ'ın genel doku özelliklerinin belirlenmesi ve bu alanların Marshall'ın ABCD tipolojisindeki topolojik konumunun belirlenmesi, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, ABCD tipolojisi, Kentsel doku sınıflandırması

1. Giriş

Yerleşmelerin en önemli bileşenlerinden biri morfolojik yapılarıdır. Kentsel mekanlardaki bu unsurlar biçimsel olarak belli sınıflara ayrılabilirler (*Kürkçüoğlu, 2015; 11*). Kentsel morfoloji araştırmaları içinde binalar, yapı adaları, parseller ve sokak dokuları gibi fiziksel çevreye ait birçok detay yer almaktadır (*Lozano, 1990; Larkham, 2005; Moudon, 1997, Aktaran: Kürkçüoğlu, 2015; 11*).

Kentler de tıpkı insanlar gibi canlı varlıklardır, bu sebeple morfolojik süreçleri de zaman içerisinde sürekli bir devinimliğe sahiptir. *Hanson (1989)* bunu "Tipoloji arayışı belki de başarısızlığa mahkûmdur çünkü gerçekte yüz yüze gelindiğinde kişi morfolojik bir süreklilikle karşı karşıyadır

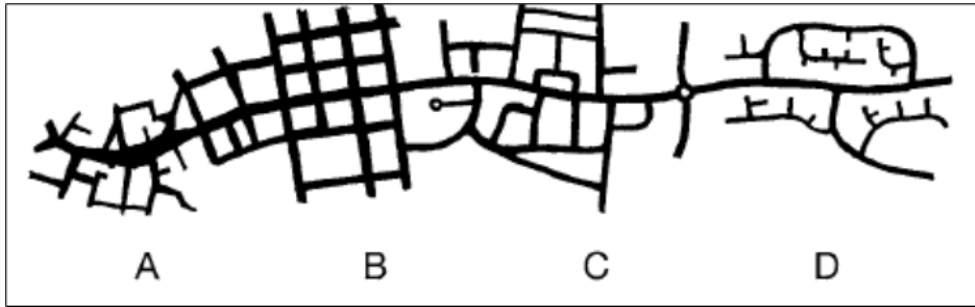
¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İSBF, Coğrafya Bölümü, emrahskoglu@firat.edu.tr

(Marshall, 2005; 74)” sözüyle izah etmiştir. Bu devinimlilik bilim insanlarını konuyla ilgili çalışmalar hususunda uzak tutmayacağı gibi, aynı zamanda morfoloji üzerine yapılan çalışmaların sürekliliğini de sağlamaktadır.

Günümüzde birçok bilim insanı kentlerdeki morfolojik yapıyı çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmuştur. Bu sınıflandırmalar, bu fikri ortaya koyan kişinin olguya bakış açısına göre farklı odak noktaları esas alınarak belirlenmiştir. Örneğin Unwin (1920) morfolojik olarak düzenli ve düzensiz yapılara odaklanırken, Lynch (1981) kentlerin morfolojik yapısını zaman içinde yaptığı çalışmalarla çok daha fazla ayrıntılandırmıştır (Yıldız, Uydu, Çizgisel, Gridler ve türleri vb). Moholy-Nagy (1968) bu yapıları geometrik biçimlerle izah etmeye çalışmış, Satoh (1998) daha karmaşık olan veya amorf yapılar üzerinden değerlendirmeler yapmış, Frey (1999) ise daha çok yukarıda bahsi geçen isimlerin çalışmalarından esinlenerek her birinden farklı bir örnekle harmanlayarak kendi fikirlerini ortaya koymuştur. Bu isimler dışında dünya çapında yaklaşık otuz bilim insanı daha morfolojik sınıflandırma yapmıştır. Bunlar içerisinde en kapsamlı ayırım 21 sınıflama kategorisiyle Clifford Culpin ve arkadaşlarına (1969) aittir.

Yukarıda bahsi geçen girişimler dışında kentsel dokuları sınıflandırmaya çalışan Stephen Marshall, önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Marshall (2005) kentsel dokuların tipolojik sınıflandırılmasına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Marshall kentlerin sokak örüntülerini daha iyi tanımlayabilmek için dört temel tipoloji (ABCD) geliştirmiştir. Bu tipolojiyi yerleşmelerin farklı büyüme aşamalarındaki desenleri göz önüne alarak merkezden dış mahallelere doğru uzanırca bir düzlem üzerinde tanıtmıştır (Şekil 1).

Şekil 1 Marshall ABCD tipolojisi (Marshall, 2005; 84)

A-tipi şehirlerin ilk kurulduğu çekirdek bölgelerin tipik örneğidir. Bu tipe özellikle eğer varsa geçmişte surlarla çevrili bölgelerdeki mekanlarda rastlanır. Marshall A tipine hatırlatıcı bir maksatla “Altstadt” terimini kullanmıştır (Larkham and Jones, 1991; 14. Morris, 1994; 229). Altstadt eski kasaba anlamı taşımaktadır. Ayrıca bu sistemi “Çeşitli yönlere yönlendirilmiş rotaların açıcılığı, böyle bir modelin, yerleşimin merkezinde yer aldığı ilkel bir radyallik oluşturur” şeklinde tanımlamıştır.

B tipi, planlı uzantıların veya yeni kurulan yerleşimlerin tipik bir örneğidir. Dört yöllü dikey kavşakların yaygınlığı, daha geniş ölçekte bir ızgara formunun ima etmesiyle doğal olarak iki taraflı yönlülüğe yol açar. Bu sebeple B tipine anımsatıcı olarak “Bilateral” terimini kullanmıştır.

C-tipi, belki de bir yerleşimdeki çeşitli konumlarda bulunabilen en genel tiptir. Fakat bu tipe daha çok ana arterli bir rota üzerinde, bu artere bağlı yollarda rastlamak mümkündür. C tipi için anımsatıcı olarak “Characteristic” veya “Conjoint” (birleşik) terimi kullanılmaktadır.

Son olarak, D-tipi modern hiyerarşik yerleşimlerin tipik bir örneğidir ve genellikle dağıtım yollarının eğrisel yerleşimleri ile ilişkilendirilir, döngü veya dallanma desenleri oluşturur. D-tipini karakterize etmek için anımsatıcı olarak Ddistributory” yani “dağıtıcı”yı kullanabiliriz. Hatta hem dağıtıcı hem de birbirine bağlı olması sebebiyle “Disurbanity” yani “ırmak kolu” terimi de kullanılabilir (Marshall, 2005; 84).

Yurt dışında yapılan bu sınıflandırmalar dışında ülkemizden benzer bir girişim ise “Türk Kenti” ana başlıklı eseriyle Kemal Ahmet ARÜ’den gelmiştir. Kentsel dokuları kendine has niteliklerle sınıflandıran Arû, doku tiplerinde A’dan H’ye kadar sekiz farklı sınıflandırma yapmıştır. Fakat bu sınıflandırma temel olarak sadece kentlerin eski doku tipleri üzerine yoğunlaşmıştır. Yani Marshall’ın yaptığı tipolojide bu durum sadece “A” tipolojisine karşılık gelmektedir. Yine de şehirlerin organik doku niteliklerinin belirlenmesinde oldukça etkili bir sınıflama yöntemidir.

A tipi dokular; sınırları kuvvetli olmayan iç yolların serbest ve organik düzeyde olduğu, doku parçalarının sınırlarının kuvvetli olmadığı, doku içinde işinsal hizmet patlamalarının olduğu mekanlar olarak tanımlanır

B tipi dokular; bu doku tipi A tipine benzemekle birlikte doku sınırlarının daha kuvvetli olduğu, doku içinde üzüm salkımı biçiminde gelişmelerin bulunduğu genellikle ova ve yayla düzlüklerinde kurulmuş kentlerde görülür.

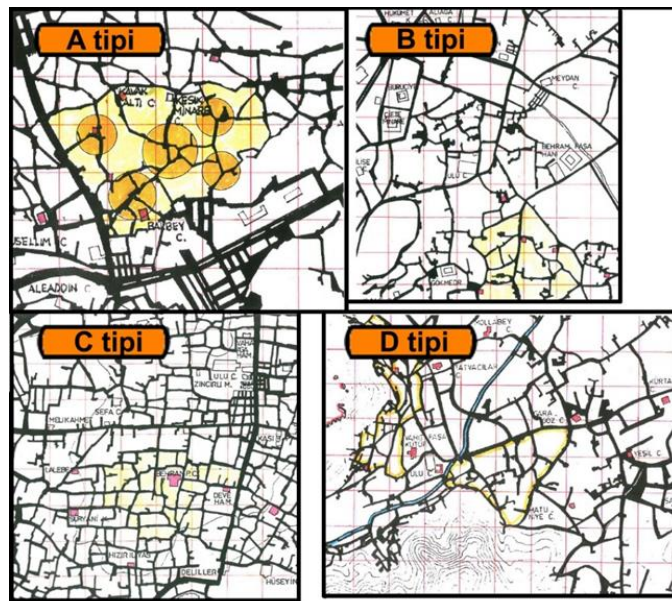
C tipi dokular; ise çok köşeli kuvvetli sınırları olan, yüksek yol oranı ve doku zenginliği olan, yol genişliklerinde kuvvetli farklılaşmaları olan dokulardır.

D tipi dokular; daha çok yamaçlarda kurulmuş ve eğime paralel yolların bulunduğu, sık dokulu, daha çok yaya hareketliliğine elverişli yolların bulunduğu, kentsel mekanların ve hizmet fonksiyonlarının sık dokular içinde gelişmediği tiplerdir.

E tipi dokular: ovalar ve az eğimli yamaçlarda kurulmuş kentlerde görülen, çok sayıda büyük kentsel yol sistemlerinin olduğu, doku sınırlarının oldukça kuvvetli ve yolların doku ortalarında işinsal dağılımlar gösterdiği doku tipleridir.

F tipi dokular; tepeler üzerinde, yuvarlak biçimli kuvvetli sınırlara sahiptir. D tipinde olduğu gibi, eğim nedeniyle motorlu araçlara elverişli olmayan yolların bulunduğu, eğimin az olduğu alanlarda ise hizmet fonksiyonlarının yer aldığı, doku alt elemanlarının homojen olarak devam ettiği doku tipidir.

G tipi dokular; bu doku tipinde oldukça geometrik ve simetrik bir yapı vardır. Büyük geometrik adalar içinde, oldukça serbest, organik formdaki yol düzeni, bu tip dokuları metrik dokulardan ayırır. Adalar içinde büyük boşluklar bulunmakla birlikte iç yollarda daha çok yaya ulaşımına uygun yollar mevcuttur. Yoğunluk adalar içindeki boşluklar sebebiyle düşüktür.

Şekil 2 Arü taksonomisinde organik dokuların sınıf ve tipleri

H tipi dokular; daha çok hem doku hem de yapıların iyi korunduğu sit alanlarıyla temsil edilir. Kale içinde ve çevresindeki dokularda kentsel mekanlar iyi gelişmiş olup kale etrafında çevresel bir yol bulunmaktadır (Şekil 2) (Arü, 1998; 214).

1.1 Amaç ve Metot

Kentlerin morfolojik durumlarını okuyabilmek, onları anlamlandırmak veya kentlerin morfolojik niteliklerinin o kentler için meydana getirdiği olumlu veya olumsuz sonuçları belirlemek kent alanında çalışmalar sergileyen her bilim dalının temas ettiği bir durumdur. Nitekim çalışmanın ilk bölümlerinde konuyla ilgili girişimlerden ve bu girişimlerin temel sebeplerinden bahsedilmiştir. Marshall bu kapsamda bir dizi çalışma gerçekleştirmiş ve ortaya bir taksonomi çıkarmıştır.

Bu çalışmanın ilk amacı bu taksonominin varlığını devam ettiren bir kent üzerindeki uygulanabilirliği ve bu uygulama sonucunda elde edilen bulguların coğrafi bağlantılarını tespit etmektir. Ayrıca Marshall'dan önce kentlerin organik dokuları üzerinde ayrıntılı bir değerlendirme yapan Arü'nün yapmış olduğu bu çalışmayla Marshall'ın ortaya koyduğu taksonomiyle birlikte kullanılabilirliğini ispatlamak çalışmanın bir diğer amacını ve hedefini ortaya koymaktadır. Ayrıca morfoloji çalışmalarının yoğun bir şekilde yapıldığı coğrafya bilimine farklı yöntemler ve yaklaşımların varlığı hakkında literatüre bir eser kazandırmak hedeflenmiştir.

Bu kapsamda çalışmaya mekan olarak seçilen Elazığ şehri fiziki ve beşeri unsurlar bakımından zengin bir şehirdir. Morfoloji çalışmalarındaki uygulamaların bu şehre uygulanması ve elde edilen sonuçların bu denli renkli bir coğrafyaya sahip olan kent üzerinde değerlendirilip yorumlanması, yöntem açısından olumlu bir sonuç getireceği düşünülmektedir. Çünkü Elazığ şehri hemen hemen her iki bilim insanının geliştirdiği yöntemlerin tümünü karşılayacak ölçüde doneye sahiptir. Hem bahsedilen nitelikler sebebiyle hem de çalışmayı yürüten bir araştırmacı olarak kenti çok iyi gözlemleme imkanı bulmam hasebiyle Elazığ bu çalışmaya mekan olarak seçilmiştir.

Öncelikle Nazım imar planı üzerinde şehrin kent lekeleri belirlenmiş, cadde sokaklar bu lekeler üzerine sayısal olarak işlenmiş ve doğrulukları test edilmiştir. Daha sonra elde edilen bilgiler doğrultusunda önce mahalle sınırları veya herhangi bir coğrafi sınır gözetmeksizin, Marshall'ın "ABCD" tipolojisine uygun yerler tespit edilip, manuel olarak çizilmiştir. Daha sonra Marshall taksonomisinde "A" tipi dokulara tekabül eden yerlerin Arü sınıflamasındaki karşılıkları yapılan coğrafi değerlendirmeler sonunda belirlenmiştir. Son olarak Marshall taksonomisinde geriye kalan

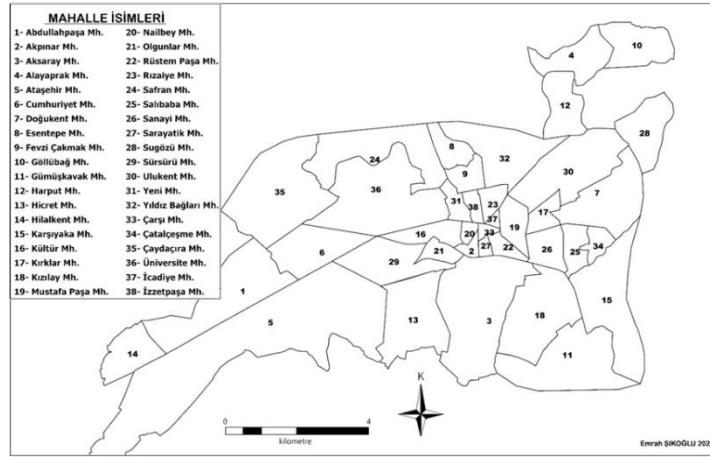

“BCD” tipi dokuların da yine coğrafi ve zaman bakımından tarihsel süreçle olan ilişkilerinin boyutu değerlendirilmiş ve çalışma bu bilgiler doğrultusunda sonuçlandırılmıştır.

2. Çalışma Alanının Organik Doku Analizi

Elazığ şehrinin bilinen ilk yerleşim yeri Harput'tur. Harput, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nün güneyinde yer alan bir plato üzerinde kurulmuştur. Yüksekliği ortalama 1450-1500 metreleri arasında olan platonun kapladığı alan ise yaklaşık 1751 km²'dir. Harput platosu 30-40 km uzunluğunda ve 15-20 km. genişliğindedir (Şengün, 2012. Tombul, 2013; 81). Buna rağmen Harput yerleşkesi bu denli geniş bir alana yayılmış platonun sadece 4 km²'lik düzlük kısımda gelişmiştir (Akkan, 1972; 193).

Şekil 3 Elazığ'ın mahalleleri

Harput'un mazisi çok eski çağlara dayandığından ve asıl karakteri, günümüzdeki görünümünden çok daha farklı ve canlıdır (Hayli, 1998; 2). Harput, şehir merkezi henüz ovaya inmeden önce var olan ve günümüzde kalıntılarının bulunduğu bir de kaleye sahiptir. Elde edilen bilgilere göre kale surlarının içinde bir mahalle olduğu fakat Harput'un sadece bu mahalleden ibaret olmadığı bilinmektedir. Harput, Kale surlarının dışında, birden fazla mahalleden oluşan gelişmiş bir yerleşmeye sahiptir.

Kale mahallesi aslında özellikle Harput'taki zengin ailelerin oturduğu bir mekan olarak karşımıza çıkar bu sebeple kale içinde kendine ait bir merkezi iş alanı varken, benzer bir alan kale dışındaki mahallelerde de mevcuttur. Kale içinde ticaret haneler daha çok Kale Camii'nin etrafında toplanmış olup özellikle gündelik hayatın idame ettirilmesine yönelik malzemelerin satıldığı dükkanların ve hatta atölyelerin bulunduğu bir mekandır. Bu mekan "kal'a bazarı" adıyla da anılmaktadır.

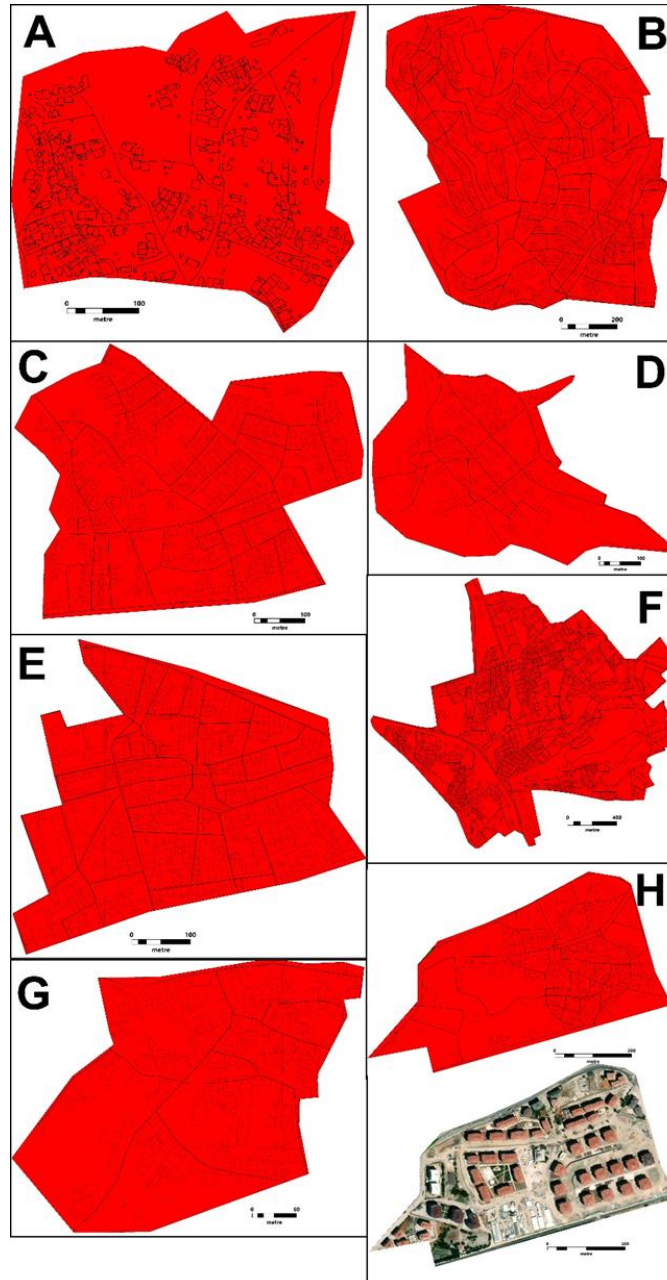
Bunun dışında Harput'un adli, idari ve gelişmiş ticari fonksiyonları da bulunmaktadır. Günlük tüketim dışında Harput'ta el sanatları, dokumacılık, kuyumculuk, boyacılık, deri işleme, müzik aletlerinin üretildiği kırıhane, mumhane gibi daha birçok ihtiyacın görüldüğü ticaret hanelerin olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Harput'un kendine yetebilen bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bilgiler ışığında gerek morfolojik yapısı gerekse Harput'un tarihi süreç içerisindeki durumu değerlendirildiğinde, her ne kadar herhangi bir imar durumunu gösteren belge olmasa da eski Harput'un Arü sınıflandırmasındaki yerinin "F tipi doku" olduğu düşünülmektedir. Kale ve çevresini bugünkü kalıntılara bakıldığında yuvarlak biçimli ve kuvvetli sınırları olduğunu görmemiz mümkündür. Eğimli bir morfolojisinin olması buna istinaden motorlu araçlar öncesi dönemde varlığını sürdürmesi sebebiyle yolların dar ve sadece yayalara veya atlı arabaların geçebileceği genişlikte olduğu fikrinin güçlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca yerleşme alanının dar olması (4km²)

sebebiyle de geniş yolların ortaya çıkması mümkün görünmemektedir. Zira az da olsa günümüze kadar gelen yapıların yol sistemlerine bakıldığında sokakların dar ve sadece yaya hareketliliğine müsaade eder ölçüde olduğunu görebiliriz. Yine kale mahallesi dışında birçok idari, adli ve ticari fonksiyonun bulunduğu bilinmesi bu mekanların da eğimin azaldığı yerlerde kurulmuş olması ihtimali üzerinde durularak F tipi dokuya uygun olduğunu söylememiz mümkündür.

Harput, Marshall'ın ABCD taksonomisinde organik dokuların tümünün temsil edildiği "A" tipine girmektedir. Bunun dışında günümüz kent merkezinde sekiz farklı noktada "A" tipi dokulara rastlanmıştır. Bu tür dokular Marshall'ın da dediği gibi ilkel bir radyallik oluşturup oluşturulmadığından yola çıkılarak tespit edilmiştir. İlkel radyallikten kastedilen şey, aslında tam olarak tasarlanmamış olmaktan başka bir şey değildir.

Şekil 4 Elazığ'daki "A" tipi dokular. A) Ulukent B) Esentepe-Fevziçakmak C) Zafran D) Şahinkaya E) Çarşı Sarayatik ve Rüstempaşa F) Sanayi, Salıba, Çatalçeşme, Kızılay ve Karşıyaka G) Aksaray H) Sürsürü

Bahsi geçen “A” tipi doku olarak belirlenen sekiz noktadan birisi, 2022 yılında mahalle statüsüne alınan fakat kendisi küme evlerden oluşan bir köy olan Şahinkaya (mahalle olarak kullanılan ismi Çayda Çıra mahallesi)’dir. İkincisi ise aslında günümüzde “A” tipi doku olmaktan çıkmış Sürsürü Mahallesi’ndeki küçük mekanlardan birisidir (Şekil 3, Şekil 4). 24 Ocak 2020 Elazığ depreminden en çok etkilenen bu mahallede eski yapı kentsel dönüşümle yenilenmiştir. Sürsürü Mahallesi’nin sisteme dahil edilmesindeki en temel sebep, hem kentsel hafızayı kayıt altına almak hem de “A” tipi dokudan farklı bir doku tipine doğru evrilen bir mekanın daha iyi analizini yapabilmektir. Yani yeniden yapılandırılan bu mekanın Marshall taksonomisinde hangi tip dokuya tekabül ettiğini belirlemek ve neden bu tip bir yapıya evrildiğini anlamaya çalışmaktır.

Yukarda da bahsedildiği üzere Şahinkaya eski bir köy yerleşmesidir. Mahalle statüsü kazandırılması elbette bu köyün bir anda kentleşmesine olanak sağlamamıştır. Güney-batı doğrultusunda hafif eğimli bir arazide kurulan yerleşmenin çevresinde akarsular tarafından derince yarılmış vadiler de bulunmaktadır. Bu vadilerden bazıları yerleşmenin ulaşım güzergahlarını oluşturan yol sistemleri tarafından işgal edilmiştir. Organik yapısını koruyan bu mekan, geniş adaların üzerinde birçok evin bulunduğu ve özel mülkiyet sebebiyle çoğu yerde çıkmaz sokakların olduğu bir yerleşme düzeni bulunmaktadır. Ayrıca cadde ve sokak sistemleri de aynı ölçüde dar ve düzensizdir. Bu sebeple “A” tipi dokulara dahil edilmiştir.

“A” tipi dokulara bir diğer örnek ise yine Elazığ’ın kuzeyinde bulunan Safran mahallesinin bulunduğu alandır (Şekil 3, Şekil 4). Bu alan bir yamaç üzerine kurulmuş ve hem doğusunda hem de batısında bulunan dereler vasıtasıyla sınırlandırılmıştır. Batıdaki vadiyle Çaydaçıra mahallesinden, doğudaki vadiyle ise Esentepe mahallesinden ayrılmaktadır. Safran mahallesi tıpkı bir köy yerleşmesi gibi merkezinde bir caminin ve caminin hemen önünde küçük bir meydanın bulunduğu yapı arz etmektedir. Bu da aslında bu yerleşmenin geçmişte bir köy olabileceği kanısını güçlendirir. Burası da tıpkı Şahinkaya gibi büyük adalarda küçük ve düzensiz birçok evden oluşan ve cadde-sokaklarının aynı ölçüde düzensiz, çıkmaz sokaklarının fazlalığıyla tipik bir organik yapı yani “A” tipi dokuyu oluşturur.

Safran mahallesinin hemen doğusundaki Esentepe mahallesi bulunmaktadır. Yine bir yamaç üzerine kurulmuş olan bu mahallenin güneyinde eğimin daha az olduğu Fevzi Çakmak mahallesi bulunur. Esentepe mahallesinin tümü Fevzi Çakmak mahallesinin ise kuzeyi (eski tabiriyle kanal üstü olarak bilinir) “A” tipi dokunun bir diğer örnekleridir. Bu mahallelerin her ikisinde de herhangi bir meydan veya çevresinde kümelenilen bir mekan yoktur. Yani sonradan geliştiğini söylemek mümkündür. Gecekondu olarak tabir edilebilecek ölçüde düzensiz bir yapılaşmanın olduğu gözle görülebilir bir düzeydedir. Bu mahallelerde daha çok göçle gelen insanların yaşadığı bilinmektedir. Yani daha sonradan kente eklendiğini bu duruma bağlı olarak söyleyebiliriz. Cadde ve sokaklar oldukça düzensiz yine geniş adalar içerisinde küçük, kısmen bahçeleri olan düzensiz konutlar mevcuttur. Çıkmaz sokaklar ise daha çok fiziki yapının etkilemesiyle yani yolların bir vadi veya dik yamaçlarla kesilmesi sonucunda oluşmuştur.

Şehrin kuzeyinde “A” tipi dokunun son görüldüğü yer ise Ulukent mahallesi, eski adıyla Hüseyin’dir. Burada da cami, çeşme ve hemen önlerinde küçük bir meydan görülmektedir. Mahallenin çok eskiden beri varlığını sürdürdüğü ve Harput ile olan bağlarının güçlü olduğu bilinmektedir. Yine bu mahallede tıpkı diğerleri gibi büyük adalar üzerinde bahçeli ve düzensiz yapı evler mevcuttur. Amorf biçimli cadde ve sokaklarda özel mülkiyet sebebiyle birçok çıkmaz sokak oluşmuştur.

Çalışma alanının güneyine doğru inildiğinde, şehrin güney-doğusunda 5 mahallenin kesişim noktasında en geniş alana yayılmış “A” tipi dokuya rastlanır. Burası Karşıyaka, Kızılay, Çatalçeşme, Salıba ve Sanayi mahallelerinin kesişim noktalarıdır. Bu mahalleler Elazığ’ın eski mahalleleri arasında yer almaktadır.

ve Sürsürü mahallesinin doğu, kuzey ve güney kesimlerinde parçalar halinde bu tip dokular gelişme göstermiştir.

“C” Tipi Dokular

Bu tür dokular çalışma alanında, Marshall’ın da tespitlerini destekler nitelikte, en geniş yayılım gösteren doku tipidir. Marshall ayrıca bu doku tipinin en çok ana arterli yolların bulunduğu veya bu yollarla bağlantılı geniş yolların bulunduğu alanlarda gelişme gösterdiğini belirtmiştir. Gerçekten de çalışma alanında bu tespiti olduğu gibi doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir.

“C” doku tipi Elazığ’da merkezde bulunan icadiye ve İzzetpaşa mahalleleri ve şehrin doğusunda bulunan planlı kentleşmenin yoğun bir şekilde yaşanmadığı Salıbaşı, Karşıyaka ve Gümüşkavak mahalleleri dışında her yerde görülmektedir. En tipik örneklerine şehrin batısında rastlanmaktadır. Elazığ-Malatya yolu olarak bilinen D260 karayolu boyunca Özellikle Cumhuriyet, Ataşehir ve Sürsürü mahallelerinin bu otoyol güzergahı boyunca “C” tipidoku gözlenmektedir. Yine D260 karayolunun kentin içinden Keban’a doğru yönelen Elazığ-Keban otoyolu çevresinde, Çaydaçira mahallesinin güney kısmı ve yine Elazığ-Malatya, Elazığ-Keban yolu arasında bulunan Cumhuriyet mahallesi bu güzergah üzerinde bulunan “C” tipi dokulardır.

D260 karayolunun kent içinde sonlandığı Çaydaçira kavşağının güneye yöneldiği alanda bulunan Atatürk Bulvarı ve bu bulvarın güneyindeki Sürsürü ve Olgunlar mahallesinde bulvarın hemen kuzeyindeki Kültür mahallesinde aynı tip dokular yoğun bir şekilde gözlenmiştir. Ayrıca adı geçen bu mahallelerde ana arterlerle doğrudan bağlantı sağlayan İmam Efendi ve Mustafa Uygur bulvarları ve Kültür mahallesinin içinden geçen Vali Fahri Bey caddesi de bulunmaktadır.

Kırklar Mahallesi’nin tümü ve Ulukent’in batısı şehirde “C” tipi dokunun görüldüğü diğer mahallelerdir. Kırklar mahallesinin tam ortasından Bahattin Ögel caddesi geçmektedir. Mahalle bu caddenin kuzey ve güneyinde gelişmiştir. Ulukent mahallesinin ortasından ise Tahir Şaşmaz caddesi geçer. Mahalle bu caddenin doğu ve batı kenarında yayılıştır. Her iki mahalle de “C” tipi dokunun tipik örneklerindedir.

Çalışma alanında “C” tipi dokuya sahip olup herhangi bir bulvar veya caddeye yakın olmayan tek yer ise Aksaray mahallesidir. Mahalle aslında Cahit Dalokay gibi geniş bir bulvarın hemen güney komşusudur fakat mahallenin gelişim alanıyla cadde arasında demir yolu geçmektedir. Bu sebeple mahalle bulvarın güneyinde kalmıştır. Bulvarla direkt bağlantı sağlayan iki adet bağlantı yolu bulunmaktadır (Şekil 3, Şekil 5).

“D” Tipi Dokular

Bu doku tipi Elazığ’da görülen en az alana sahip doku tipidir. Karakteristik özelliği dağıtıcı yolların etrafında gelişmiş, döngüsel bir yapıya sahip bazen de bir ağacın dallarını andıran nitelikte ve genelde sitelerin içinde çıkmaz sokaklarla son bulan bir yapı arz etmesidir. Çalışma alanında bu tanıma uygun en karakteristik “D” tipi doku Çaydaçira mahallesidir (Şekil 3). Necmettin Erbakan ve Adnan Kahveci gibi geniş dağıtıcı bulvarların etrafında ve içinde gelişmiş tipik bir “D” tipi doku karakterli yerleşmedir.

Aynı doku tipine sahip ikinci yerleşme ise Abdullah Paşa mahallesinin kuzeyinde Saray Bosna caddesinin kuzeyinde gelişme göstermiştir. “D” tipi doku özelliği gösteren bu alanda Marshall’ın tasvir ettiği birbirine bağlanan “D” biçimli caddeler gözlenirken, batı kısmında ise ikinci şekilde tasvir edilen ağaç dalları şeklindeki doku niteliği de oluşumunu tamamlamıştır.

3. Bulgular ve Bulguların Coğrafi İzahı

Arü eserin girişinde seçilen kentlerin coğrafi bölgelerini ve bu bölgelerin genel coğrafi özelliklerinden bahsetmiştir. Sonraki bölümde ise kentlerin topografik yapılarına kısaca değinmiş ve bu yapının kentsel dokuya etkileri üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Gerçekten de kentlerin

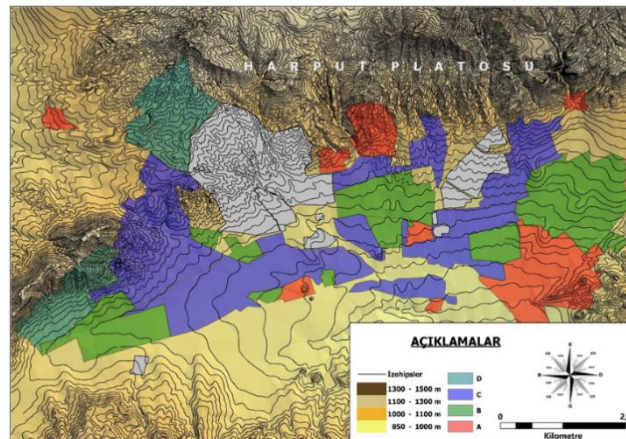

morfolojik olarak şekillenmesinde en büyük etken coğrafi şartlardır. Özellikle topografik durum bunun ilk sırasında gelir. Bu durum akla “peki Marshall taksonomisindeki sınıflandırmada coğrafi etki var mıdır?” sorusunu getirmektedir. Bu kapsamda Elazığ’daki “A, B, C, D” taksonomisinin (Şekil 5) tarihsel süreçle ve coğrafi şartlarla arasındaki ilişkiyi değerlendirmekte fayda vardır.

Öncelikle “A” tipi dokuların bulunduğu mahallelere bakıldığında ilk olarak Ulukent (Hüseyinik)’ten başlayacak olursak. Ulukent mahallesi önceden de belirtildiği gibi oldukça eski bir kırsal yerleşmedir. Fakat buranın mahalle olması 1980’li yılların ortalarına dayanır. “A” tipi dokunun bulunduğu alan Harput’un hemen güney yamacında vadiden gelen malzemelerin biriktirildiği, birikinti konisi üzerinde kurulmuş küçük bir yerleşmedir. Yolların uzanış doğrultusu vadiye ve birikinti konisinin şekline uygun bir biçimde gelişme göstermiştir (Şekil 6). Ulukent yamaçta kurulmuş olması, eğim doğrultusunda yolların oluşması ve yaya hareketliliğine elverişli olması nedeniyle Arü sınıflamasında “D” tipi dokunun içerisinde yer almaktadır.

Batıya doğru ilerlediğimizde birbirine komşu olan ve “A” tipi dokuların olduğu Esentepe, Fevzi Çakmak ve Safran mahallelerine ulaşırız. Bu üç mahallenin de temel özelliği Doğu-batı doğrultusunda uzanan Harput platosunun güney yamacında eğimli bir arazi üzerine kurulmuş olmalarıdır. Safran veya bazı kaynaklarda Zafran olarak geçen mahalle aslında 1967 yılında Üniversitenin açılması sebebiyle gecekondulaşma ihtimaline karşı, gecekondulu bölge olarak belirlenmiştir. Yine aynı dönemlerde özellikle şehir dışından gelen göçmenlerin tercih ettikleri Esentepe ve Fevzi Çakmak mahalleleri oluşma sürecine girmiştir. Mahallelerin kurulmuş olduğu alanlar aslında topografik olarak engebeli bir sahaya karşılık gelir. Derince yarılmış vadilere rastlamak da mümkündür (Şekil 6, Şekil 7). Hatta Safran ve Esentepe-Fevziçakmak mahallelerini birbirinden ayıran derin bir vadi (Kom dere) bulunmaktadır. Mahallelerin cadde ve sokak sistemleri de yine bu vadiler doğrultusunda gelişmiş ve topolojik engeller sebebiyle de çıkmaz sokaklar oluşturmuşlardır. Bu mekanlar da yine yamaçta kurulmuş olması, eğim doğrultusunda yolların oluşması ve yaya hareketliliğine elverişli olması nedeniyle Arü sınıflamasında “D” tipi doku olarak kabul edilebilir.

Çalışma alanının en kuzey batısında, Elazığ’ın günümüzde en büyük mahallelerinden biri olan Çaydaçıra mahallesinin üzerinde geliştiği ve aslında bütün bu arazinin bağlı olduğu Şahinkaya köyü bulunmaktadır. Köy 2022 yılında mahalle olmuştur fakat burası plato düzlüğü üzerinde kurulmuş oldukça eski bir kırsal yerleşmedir. Bu sebeple “A” tipi doku olma niteliği taşımaktadır. Arü sınıflandırmasında da Şahinkaya “A” tipi doku grubunda yer alır. Çünkü sınırları kuvvetli olmayan iç yolların serbest ve organik düzeyde olduğu, doku parçalarının sınırlarının kuvvetli olmadığı bir mekandır. Ayrıca belirtmek gerekir ki kırsal bir alan olduğu için her ne kadar hizmet sektörü kısıtlı olsa da köy meydanında işinsal bir doku üzerinde market, fırın, nalbur, kıraathane gibi hizmet mekanları da gelişmiştir.

Şekil 6 Elazığ’da Marshall Taksonomisine Göre Doku Tiplerinin Fiziki Mekana Göre Konumu

Çalışma alanının merkezinde ise Çarşı, Sarayatık ve Rüstempaşa mahallelerinin kesişim noktaları bir diğer “A” tipi doku özelliği göstermektedir. Ovada ve düz bir alan üzerine kurulmuş bu mahallelerin doku tipi nitelikleri Elazığ’ın en eski mahalleleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu eski yerleşmelerde kurulmuş oldukları dönemden beri ticaretin yoğun bir şekilde geliştiğini söylememiz mümkündür. Bu sebeple daha çok insan ve atlı arabaların hareket edebileceği ölçüde genişlikte sokaklar mevcutken, aynı zamanda plansız bir dönemde inşa edildiği için cadde ve sokaklar oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu mekanlar Arü taksonomisinde “A” tipi dokuya örnek olarak gösterilebilir. Bu doku tipi sınırları kuvvetli olmayan iç yolların serbest ve organik düzeyde olduğu, doku parçalarının sınırlarının kuvvetli olmadığı, doku içinde işinsal hizmet patlamalarının olduğu mekanlar olarak tanımlanır. Bu özelliklerin tümüne yukarıda bahsi geçen mekan tam anlamıyla bir uyum sergilemektedir.

Elazığ’ın güney doğusunda en geniş alana sahip “A” tipi doku örneği görülmektedir. Bu alan Karşıyaka, Çatalçeşme, Salıbaşı, Sanayi ve Kızılay mahallelerinin birbirleriyle kesiştiği noktaya tekabül etmektedir. Burada oluşan ve geniş bir alana yayılan “A” tipi dokunun temelinde küçük sanayi sitesinin bahsi geçen bu alana yakın bir noktada kurulmasından kaynaklanmaktadır. Sanayi sitesi bu alana kurulduğu sırada zaten bu alanda varlığını sürdüren köyler mevcuttu. Bu köylerin başında Çatalçeşme (Morning) ve Kızılay (Kesrik) gelmektedir. Salıbaşı ise bu dönemde Çatalçeşme köyüne bağlı bir mahalle konumundaydı. Karşıyaka mahallesi ise sanayi sitesinin kurulmasıyla birlikte hızlı bir şekilde gelişmiş ve özellikle sanayi sitesinde çalışan insanların bu bölgelerde yaşamayı tercih etmeleri neticesinde gelişen bir mahalle olmuştur. Hızlı ve plansız bir gelişme gösterdiği için de organik bir düzende büyüme sergilemiştir. Marshall taksonomisinde “A” tipi olarak nitelendirilen bu alan Arü’ye göre “E” doku tipine sahiptir. Ovalar ve az eğimli yamaçlarda kurulmuş kentlerde görülen, çok sayıda büyük kentsel yol sistemlerinin olduğu, doku sınırlarının oldukça kuvvetli ve yolların doku ortalarında işinsal dağılımlar sergilemesi bu doku tipinin en belirgin özellikleridir.

Bu alanın biraz batısında eski ismi Yığıncı olan Aksaray mahallesi yer almaktadır. Bu mahalle de eski bir köy yerleşmesine karşılık gelir ve o dönemlerde bahçeleriyle ünlüdür. Çünkü bu yerleşmenin hemen kenarında şorşor deresi olarak adlandırılan bir akarsu bulunmaktadır. Bu mahalle sınırları içerisinde kurulan çimento fabrikası bu alanın şehirleşmesine sebep olmuştur. Fakat ilk kuruluş çekirdeği olan köy yerleşmesinin dokusu olduğu gibi korunmuş ve “A” tipi dokuya örnek teşkil etmiştir. Aksaray mahallesi tam anlamıyla karşılamasa bile Arü’nün taksonomisinde “G” tipi dokuya yakın olduğunu söylememiz mümkündür.

Aksaray’ın batısına doğru gelindiğinde ise Sürsürü mahallesiyle karşılaşmaktadır. Bu mahalle, evler birbiri etrafında kümelenmiş küçük bir meydanı olan köy görünümündeydi. Evlerin genelde tek veya iki katlı kerpiç yapı ve kümelenme alanının orta kesiminde yakın çevresine hizmet veren küçük bir ticaret alanı da bulunmaktaydı. Bu alan Elazığ depreminden sonra kentsel dönüşüme girerek yapısı tamamen değişti. Günümüz şartlarında bu alan Marshall taksonomisinde daha çok “C” tipi dokuyu andırmaktadır. Sürsürü mahallesindeki doku düz bir ovada bulunması sebebiyle “E” tipine çevresel bir yok sisteminin bulunmasıyla da “H” tipi dokuya benzerlik göstermiştir. Fakat sit alanı veya kale içinde gelişme göstermediği için de tam bir “H” tipi olduğunu söylememiz de yanlış olur.

Elazığ’da “B” tipi dokular kabaca doğu-batı doğrultusunda şehrin hemen her görülmektedir. Çalışma alanında ilk göze çarpan “B” tipi doku şehrin en doğusundaki Doğu Ket mahallesidir. Bu mahalle Elazığ’ın 90’lı yıllarda planlama doğrultusunda oluşturulmuş bir mahallesi olup önce altyapının inşa edilip daha sonra konutların inşa edildiği ender alanlardan birisidir. Bu alanın hemen

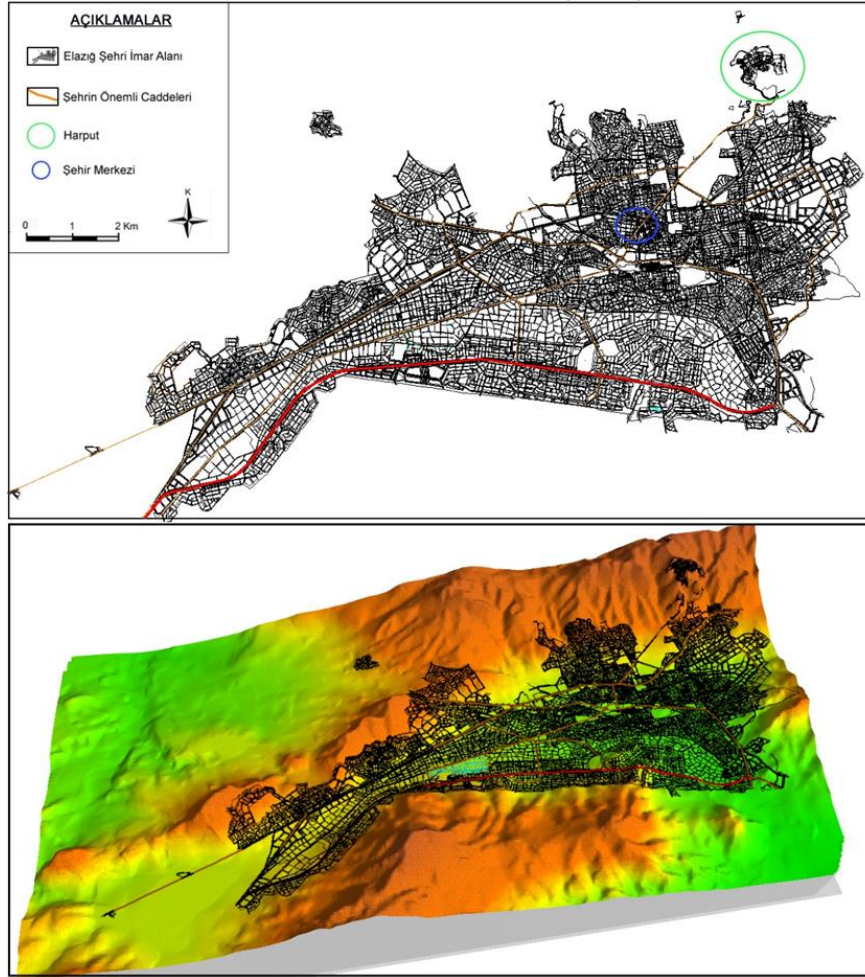

batısında Doğu Kent'ten daha önce inşa edilmiş olmasına rağmen planlanarak oluşturulmuş küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Bu alan da planlanarak ve grid şeklinde inşa edilmiş bir mekandır.

Şehrin merkez kısmında bulunan "B" tipi doku örneği ise toplamda altı mahallenin (Yeni, İzzetpaşa, Rızaiye, İcadiye, Akpınar, Nailbey) keşiştiği bir alanda gelişme göstermiştir. Bu mahalleler içinde aslında "B" tipi dokunun en güzel örneği Nailbey mahallesinde gözlenmiştir. Bahsi geçen bu altı mahalle aslında Elazığ'ın en eski mahalleleri olup düz bir zemin üzerine, ova tabanına inşa edilmişlerdir.

Şehrin batı kısmına geçildiği kısımda yani Üniversite'nin güney batısına doğru geçildiğinde "B" tipi dokular küçük parçalar halinde Cumhuriyet mahallesinin doğu ucunda Sürsürü mahallesinin kuzeyinde ve güneyindeki "A" tipi dokunun hemen kenarında parçalar halinde görülmektedir. Bu alanlar da yine ova düzlüğüne karşılık gelmektedir.

Son olarak çalışma alanının en batısında Elazığ-Malatya yolunun kuzeyinde ve güneyinde bulunan "B" tipi doku örnekleri gözlenmiştir. Ataşehir mahallesinin kuzeyi ve Abdullahpaşa mahallesinin ise güneydoğusunda bu tip doku örneği görülmektedir.

Şekil 7 Elazığ Şehrinin Gelişim Alanı ve Fiziki Mekanın 3D Görüntüsü

"C" tipi dokular daha önce de bahsedildiği gibi çalışma alanında en geniş alana sahip doku tipidir. Bu doku tipi şehir genelinde tıpkı diğer birçok mahalle gibi daha çok ova düzlüklerinde inşa edilmişlerdir (Şekil 7). "C" tipi dokuların oluşmasında aslında coğrafi şartların veya zamanın çok

büyük bir etkisi yoktur. Burada esas belirleyici bulunduğu alandaki anayolun varlığıyla ilişkilidir. Örneğin Ulukent mahallesi şehrin en eski mahallelerinden biri olmasına rağmen mahallenin ortasından geçen bir bulvarın varlığı, bu bulvar sonradan mahalleye eklenmiştir, mahallenin gelişimini o yöne doğru aktarırken aynı zamanda “A” tipi dokudan direkt olarak “C” tipi dokuya geçmesine sebep olmuştur. Bu tip dokularda planlamanın etkili olduğunu söylememiz de mümkün değildir. Çünkü Yıldız bağları mahallesi Elazığ’ın eski (70’li yıllarda kurulmuştur) ve daha çok tek katlı evlerin olduğu göçle gelen vatandaşların ikamet ettiği bir mahalledir. Mahalle planlı bir süreç yaşamamıştır buna rağmen bütün mahalle tek tip olarak “C” tipi dokuya sahiptir. Buna benzer bir durum yine Mustafapaşa mahallesi için de geçerlidir.

Çalışma alanının batı kısmına gelindiğinde “A, B, C,” tipi dokuların sırayla görüldüğü tek yer Sürsürü mahallesidir. Fakat daha önce de bahsedildiği gibi deprem dolayısıyla dönüştürülen mahallede “A” tipi doku artık niteliğini tamamen kaybetmiş olup, Doğrudan “C” tipi dokuya bir geçiş göstermiştir.

Elazığ’ın en batısındaki mahallelerde ise özellikle Çaydaçıra, Cumhuriyet ve Ataşehir mahallelerinde ise oldukça gelişmiş bir otoyol sistemi mevcuttur. Bu sistem sebebiyle de bu mahallelerde gelişen genel doku tipi “C” tipi doku olarak karşımıza çıkmaktadır.

“C” tipi dokunun çoğunlukla otoyollarla olan ilişkisi sebebiyle çalışma alanında geliştiğini söylemek mümkündür. Fakat unutulmaması gereken temel konu, bu yolların gelişiminde coğrafi şartların uygun olması yatmaktadır. Daha çok düz bir zemin üzerine kurulmuş olan bu alanlar otoyol sistemlerinin gelişmesiyle doku tipolojilerini biçimlendirmiş ve kimliklerini tam anlamıyla kazanmışlardır.

“D” tipi dokular sadece iki yerde gözlenmiştir. Bunlardan birisi Çaydaçıra mahallesinin kuzeyinde diğeri ise Abdullahpaşa mahallesinin kuzeyindedir (Şekil 3, Şekil 5). Her iki mahallenin de ortak özelliği topografik olarak yüksek bir alanda kurulmuş olmalarıdır. Fakat biçimsel olarak bakıldığında Abdullahpaşa mahallesindeki dokunun tam bir D segmentli yapısı olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi ise buradaki konutların eğim derecesi yüksek bir mekanda inşa edilmeleri ve bu doğrultuda cadde ve sokakların da bu eğime uygun gelişmelerinden kaynaklanmaktadır. Çaydaçıra mahallesi ise Elazığ’ın en yeni mahallelerinden biridir. Bu mahalle de çoğunlukla “D” tipi doku özelliği göstermektedir. Fakat buradaki dokular Abdullahpaşa’dakinden farklıdır. Bu mahalle yüksek bir alanda olmasına rağmen kurulduğu morfolojik birimin plato özelliği göstermesi nedeniyle eğimi azdır. Bu sebeple biçimsel olarak Abdullahpaşa mahallesindeki dokudan farklıdır. Ayrıca caddelerin yeni gelişmekte olması ve geniş alanlara yayılmış kapalı sitelerin mevcudiyeti mahalledeki çıkmaz sokak sayısının diğer mahalleye göre fazla olmasına sebep olmuştur.

4. Sonuç

Elazığ kentleşme sürecine girmeden önce Harput ilk yerleşim nüvesi olarak tarihsel süreçteki yerini almıştır. Yoğun bir yapılaşma geçirmiş olan Harput, yerleşim yerinin bugünkü Elazığ’ın bulunduğu ovaya taşınmaya başlamasıyla eski önemini ve yapısal durumunu kaybetmiştir. Fakat Elazığ’ın ilk yerleşim yeri olması sebebiyle morfolojik olarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda Marshall’a göre “A” tipi olarak nitelendirilebileceğimiz Harput, Arü’ye göre “F” tipi doku özelliği gösterdiği düşünülmektedir.

Bunun dışında Elazığ kent merkezinde sekiz ayrı noktada Marshall taksonomisine göre “A” tipi doku özelliği gösteren mekan tespit edilmiştir. Bu mekanlar farklı coğrafi birimlerde farklı doku özellikleri sergilemektedir. Organik yapı niteliği taşıyan ve Marshall taksonomisinde “A” tipi doku

olarak tanımlanan mekanlar, Arü'ye göre farklı coğrafi ve morfolojik özelliklerine göre sekiz farklı türde sınıflandırılmıştır. Bu sekiz farklı sınıflandırmadan beş tanesine (A, D, F, G, H) Elazığ'da rastlanmıştır. Bu durum bize Elazığ'daki morfolojik yapının aslında ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Arü sınıflandırması sadece organik yapıları içerdiği için Marshall sınıflandırmasında yer alan B, C ve D tipi dokularda Arü taksonomisi kullanılamamaktadır.

Yapılan incelemeler sonucunda Marshall taksonomisinde yer alan dört farklı sınıflandırma türünün tümüne çalışma alanında rastlanmıştır. Bunlar içinde en çok alana sahip olan "C" doku tipi en az alana sahip olan da "D" doku tipidir.

Marshall'ın bu sınıflandırma biçimi her ne kadar eskiden yeniye doğru bir sıralama algısı yaratsa da aslında tek başına süreçle ilgili bir durum değildir. Bu doku tiplerinin gelişmesinde coğrafi şartların oldukça büyük bir katkısı vardır. Yine de kendi içinde değerlendirecek olursak "A" tipi dokular elbette en eski doku tipine karşılık gelmektedir. Fakat cadde ve sokakların yapılarındaki farklılıklar tam anlamıyla coğrafi şartlarla ilişkilidir. Çalışma alanında bununla ilgili birçok örnek vardır. Örneğin birikinti yelpazesi üzerinde kurulmuş olan Ulukent mahallesinin organik doku morfolojisiyle ovada kurulan Sürsürü mahallesindeki organik dokunun yapısı farklıdır. Aynı durum yamaçta gelişme gösteren Safran veya Esentepe, Fevziçakmak mahalleleri için de geçerlidir.

"B" tipi dokular daha çok planlı bir döneme işaret etmektedir. Fakat bu doku tipinin en belirgin özelliği grid yapıda olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında grid olma niteliğini buraya kazandıran şey sadece planlama olabilir mi? Coğrafi şartların elverişsiz olduğu koşullarda da yine planlama süreci işlese bile grid oluşturulabilir mi? Gibi soruların cevaplarını aramak gerekir. Çalışma alanında "B" tipi dokular yine ovalar gibi düzlük sahalarda gelişmiştir.

"C" doku tipi Marshall'ın da belirttiği gibi genelde en yaygın görülen doku tipidir. Bu kapsamda çalışma alanında da en geniş alan "C" tipi dokuya aittir. Bu kapsamda Marshall'ın tespitini doğrular niteliktedir. Bu doku tipinin en belirgin özelliği genelde otoyolların ve bu yollara bağlı ikincil yolların gelişmiş olması gerekmektedir. Bu durum farklı bir morfoloji teorisinde bütünleşme değeri yüksek olan alanlara karşılık gelir. Bütünleşme değerinin ve otoyolların gelişmesine elverişli alanlar ise yine coğrafi şartların elverişli olmasıyla ilişkilidir. Bu açıdan düşünüldüğünde ve çalışma alanından elde edilen donelerle "C" doku tipinin yine düz veya düze yakın sahalarda gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz.

Son olarak "D" tipi dokular değerlendirildiğinde, çalışma alanında bu doku tipinin kesinlikle eğimin yüksek olduğu alanlarda, yüksek düzlüklerde ve süreç konusunda ise Marshall'ın belirttiği gibi en güncel gelişme sahalarda rastlanmıştır.

Marshall taksonomisi kent morfolojisini anlamak için kullanışlı olan bir taksonomi olmakla birlikte, özellikle "A" tipi dokularda Arü sınıflandırmasıyla birlikte kullanılabilir. Buna ek olarak Arü'nün çalışmasında yaptığı gibi Marshall taksonomisi kullanılırken mutlaka coğrafi şartlar da göz önüne alınarak değerlendirmeler yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Akkan E., (1972). Elazığ ve Keban Barajı Çevrelerinde Coğrafya Araştırmaları. A.Ü. DTCF, *Coğ. Arşt. Derg.*, Sayı 5-6, Ankara,s.125-215.
- Clifford Culpin and Partners (1969) *Mosborough Master Plan*. Sheffield: Sheffield Corporation.
- Frey, H. (1999) *Designing the City: Towards a More Sustainable Urban Form*. London: Routledge.
- Hanson, J. (1989) *Order and structure in urban space: a morphological history of the City of London*. Unpublished PhD Thesis, University College London.

- Hayli, S. (1998). *Tarihi coğrafya açısından Harput şehrinin fonksiyonları ve etki sahası*. Dünü ve bugünü ile Harput sempozyumu,(2).
- Kürkçüoğlu İ, E., (2015). (a) *Kentsel Dokuda Yaya Hareketlerinin Mekânsal ve Psikolojik Etki Değerlendirmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Larkham, P. J. and Jones, A. N. (1991). *A Glossary of Urban Form*. Historical Geography Research Series No. 26. London: Institute of British Geographers.
- Larkham, P.J. (2005). Understanding urban form?, *Urban Design, Vol. 93*, p.22-24.
- Lozano, E. (1990). *Community Design and Culture of Cities*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lynch, K. (1981) *[A Theory of] Good City Form*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Marshall, S. (2005). *Streets & Patterns*. Spon Press, New York.
- Moholy-Nagy, S. (1968) *Matrix of Man: An Illustrated History of Urban Environment*. London: Pall Mall Press.
- Morris, A. E. J. (1994). *History of Urban Form: Before the Industrial Revolutions* (3rd edn). Harlow: Longman Scientific and Technical.
- Moudon, A.V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field, *Urban Morphology, Vol. 1*(1), p. 3-10.
- Satoh, S. (1998) Urban design and change in Japanese castle towns, in *Built Environment, 24*(4), 217–34.
- Şengün M. T., (2012). *Harput Platosunda Doğal Ortam-İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması*. Elazığ Valiliği Yayınları, Elazığ.
- Tombul S., (2013). *Coğrafi Faktörlerden Yer şekillerinin Harput'un Kuruluşu, Gelişmesi ve Şehrin Yer Değiştirmesi Üzerine Olan Etkileri*. Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 1, s. 81-92, Elazığ.
- Unwin, R. (1920 [1909]) *Town Planning in Practice: An Introduction to the Art of Designing Cities and Suburbs* (2nd edn). London: Bern.